

КӨРДӨӨХ ИЛИИЧЭЭННЭР

**Кыра саастаах о5о сангарар санатын
тарбах эрчиллиилэрин нөнгүө сайыннарыы.**

Убаастабыллаах төрөпүттэр, иитээччилэр!

Киһи тутан-хабан, көрөн-истэн өйүгэр тутар дьобурдаах. Ол иһин киһи олобун тухары илиитин хамсатан, ол көмөтүнэн ис санаатын тиэрдэр, ону тэнэ тугу этээри гыммытын күүркэтэн, кырааскалаан, күүһүрдэн биэрэр.

Учуонайдар оҕо мэйиитин үөрэтэн, оҕо илиитин хамсатара улахан көмөлөөбүн бэлиэтиллэр. Кыра саастаах оҕо сангарар сангатын кытары илиитин имигэһэ ситимнээхтэрин ыйаллар. Оҕо төһөнөн хамсанар да, сангата сайдыбыт буолар. Кылгас чуолкай тэтимнээх хоһооннору чуолкайдык ааҕара сөптөөхтүк хамсанарыгар көмөлөһөр. Онтон оҕо сөптөөхтүк хамсанара кини сангарар аппараатын, тынынытын сайдыытын, интонациятын, табатык сангарарын олуга буолар. Тарбахтарын хамсатар оонньуулар олус туһалаахтар. Тарбахтар хамсаныыларын көмөтүнэн оҕо тылын зоната уонна мэйиитин үлэтэ сайдар. Ону тэнэ кини оҕолору кытары тэннэ оонньуур, тэннэ үөрэр-көтөр. Оҕолор бары биир интэриэстэнэн түмсэллэр, бэйэ-бэйэлэрин ситэрсэллэр, арыллаллар, сайдаллар.

Ол иһин маны эрдэттэн саҕалыыр ордук. Оҕо төһөнөн эрдэ сайдар да үчүгэй. Бу түгэни хойутаттахха оҕо оскуолаҕа бэлэмэ суох тийийэн сөп.

Бу хомуруунньукка баар тэттик кэпсээннэр, хоһооннор оҕо түргэнник ылынан өйдүүрүгэр анаммыттар. Хамсаныы оҕо кыра сааһыттан ордук көдүүстээхтик дьайар. Ол курдук оҕо тарбахтарын, илиитин хамсатан хоһоон тылларын тыыннаабымсытан көрдөрөрө интэриэһин үрдэтэн, хоһоону түргэнник өйдүүрүгэр көмөлөһүө.

Кинигэбэ баар ойуулаах хоһооннору оҕо 3-4 төгүл аабын. Ол кэнниттэн ойууга баарын курдук тарбахтарын хамсатан үөрэтин. Ойууга үөһэ өттүгэр хоһоон тыла, аллара өттүгэр илиитин, тарбахтарын хамсатара бэриллэр.

Оҕо хоһоон ис хоһоонун өйдүүрүн курдук иитээччи, эбэтэр төрөппүт киниэхэ тийэр гына чуолкайдык, куолаһын араастаан уларытан аабыахтаах. Ону оҕо истэ олорон өйүгэр онорон көрүөхтээх. Ол кини хамсаныылары сөптөөхтүк онорон көрдөрөрүгэр көмөлөһүө. Маннык ньыманан кыра мээчик, эриэхэ көмөлөрүнэн оҕо илиитин тарбахтарын сайыннарар массаж эмиэ оноруохха сөп.

Бу хомуруунньукка баар ойуулары арыый атыннык да онороро көнүл. Оҕо илиитин хамсата-хамсата биир-икки да тылы сангардабына сэнээрин. Бүтэригэр тарбахтарынан элбэҕи көрдөрбүтүгэр хайбаан. Дьибэ, уһуяанна анал муннуктары тэрийэн, оҕо баҕарар кэммин таба туһанан, ыксаппакка, холкутук дьарыктыахха наада.

Иллэн кэми таба туһанан дьарыктанар эрчиллиилэр.

- **Эриэхэ.** Оҕону үлэлэтиэх иннинэ илиитин, тарбахтарын эрчийии.
- **Сыыртан түһүү.** Оҕо ытыһынан остуолга тайанар. Онтон унга, ханас ытыстарын уларыта сылдьан эриэхэни сыыртан түһэрэр.
- **Хачыал.** Оҕо ытыстарын иһигэр эриэхэтин 10 сөк. үөһэ-аллара уларыта сылдьан хатайдыыр.
- **Илиини ититии.** Эриэхэни таһырдыаттан тымныыттан киирэн баран ытыстары ититэр гына хачайдааһын.
- **Чыгчаах уйата.** Тарбахтарын төбөлөрүн үмүрүччү холбоон баран, эриэхэни ууран тутан турар.
Ити курдук илиилэрин уларыта сылдьан тутан турар.

Тру-ту-ту, тру-ту-ту!

Тру-ту-ту, тру-ту-ту!

Суор хаппыт маска олорбут.

Үрүн көмүс солотуулаах

Турбаҕа оонньообут.

Кубачаан

Кылбаа манан кубачаан

Үрэби кыйа устар.

Кытылы үрдүнэн моонньун хамсатар,

Кылбаа маңан кынатынан

Сибэккигэ ууну ыһар.

Хабах

Хабах, хабах

Хабах хаата.

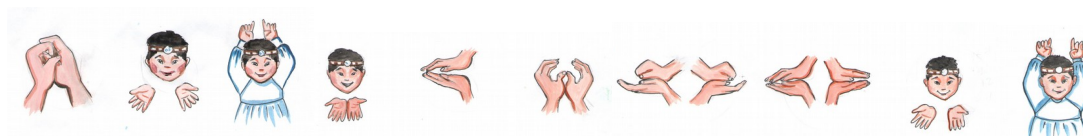
Муоскун көрдөрдөргүн

Бөрүөк мин биэрсием,

Лэпиэскэбиттэн да биэриэм

Муоскун таһааран

Бык эрэ хаабыттан.

Биһиги дьэбитигэр.

Биһиги дьэбитигэр бөтүүк ыллыыр,
Кырачаан кутуйахчаан дьээни сиппийэр.
Куоска түннүккэ олон иистэнэр
Куурусса оһох таһыгар иһит сууйар.

Утуйаан

Кыракый эмис тюлень
Муус үрдүгэр күнү быһа утуйар,
Сүрэбэ суох утуйаанна
Ытыстара эрдии буолбуттар.

Куоска уонна хоһуол.

Олбуорга бытыктаах куоска
Хонуу устун хаамыталыыр,
Онтон муостаах хоһуол
Куоска кэнниттэн хаамар.
    Ытыһынан куоска
    Айабын соттор.
    Онтон хоһуол
    Убаһас бытыгын хамсатар.

Тарбахтар тыаба

Биир, икки, үс, түөрт, биэс,
Тарбахтар күүлэйдии табыстылар.
Бу тарбах тыаба барда.
Бу тарбах тэллэй булла.
Бу тарбах ыраастаата.
Бу тарбах буһарда.
Онтон бу тарбах сиэтэ эрэ -
Ол иһин эп-эмис буолла

Хаппыыста

- Туох кычыгырыыр? Туох хачыгырыыр?

- Бу туох отой?

- Хайдах хачыгырыа суоҕай,

Бу - хаппыыста.

Хаппыыстаны кырбааммыт,

Моркуобу ааламмыт,

Онно эбии тумалаан,

Хаппыыстаны тууһуубут.

Автор бэйэтэ айбыт хоһоонноро

****

Олбуор туттан, (Ытыстарын туруору утарыта холбуулар)

Дьиэ оностон, (Сутуруктарын холбуулар)

Үрдүн сабан, (Илиилэрин үс муннуктуу туталлар)

Муосталаан, (Илиилэрин тэннии туталлар)

Олорбуттара эбитэ үһү дьиэ кэргэн.

Тойон эрбэх – эһээлэрэ (Салгы тарбахтарын көрдөрөллөр)

Сөмүйэ – эбээлэрэ

Ортоку – аҕалара

Аата суох – ийэлэрэ

Ылгын чынҕыа – мин бэйэм.

****

Миигин таптыыр эбээм

Миигин таптыыр эһээм

Миигин таптыыр ийэм

Миигин таптыыр аҕам

Онтон мин таптыбын барыларын.

(тарбахтарын бэрээдэгинэн ааџаллар)

****

Биир икки үс

Лыхчааннар көттүлэр, (илиилэринэн сапсыналлар)

Түөрт, биэс, алта

Сибэккичээннэ олордудар.(чохчойон олороллар)

Сэттэ, аџыс, тоџус

Чыычаахтар көттүлэр. (сүүрэллэр)

Уон буолла барыта

Самаан сайын кэрэтэ.

****

Суруйарга тарбахтар,

Хаамарга атахтар

Истэргэ кулгаахтар

Толкуйдуурга баар – төбө.

(ааџа, ааџа бэйэлэригэр көрдөрөллөр)

****

Түннүкпэр сулустар

Күлүмнүү тыктылар

Тус хоту дойдубун

Киэргэтэ түстүлэр.

Таас туруук хайаџа

Чубукулар ойоллар,

Тымны туундараџа

Табаһыттар олороллар.

Мин дойдум тус хоту

Кыһынын күндү балыктаах,

Сааһын киирбэт күннээх,

Сайынын сүүрдэр табалаах.

****

Илиилэр, илиилэр
Сарсыарда эбэрдэлэхэр илиилэр,
Ыраахтан, чугастан
Эбэрдэни тиэрдэллэр.

****

Илиибитинэн дорообо тутабыт,
Илиибитинэн имэрийэн ылабыт,
Илиибитинэн ас астыбыт,
Илиибитинэн дьэиэ тутабыт.
Олохпут туллар тутааба илиибит,
Олохпут суолтата илиибит.

(ааба, ааба үтүктэллэр)

****

Бу тойон эрбэх диэн,
Бизс бырааттарга тойон,
Барыларын тутар,
Барыта бэрт да бэрт дэтэр.

****

Ылгын чынгийа-саамай кырачаан,
Саамай мэникчээн,
Ол да буоллар эмиэ тарбахчаан.

****

Бу тарбах-сөмүйэ
Сүрдээх өйдөөх,
Барыны бары ыйар,
Барыларыттан туһалаах...

****

Ортоку тарбахчаан,

Саамай уһуннара,
Ортоку тарбахчаан,
Саамай көнөлөрө,
Кинитэ суох туох да сагаммат

****

Бу тарбахчаан –Аата суох,
Умнан кэбиһэн ааттаабатахтар.
Ол да буоллар тарбахчаан,
Кини эмиэ кырачаан...